

Gudsnamnet, översättningstraditionen och den kristologiska dubbel- och trippelmarkeringen av YHWH, Kyrios och Jesus

Detta dokument är inte en normativ bibelöversättning, inte heller ett förslag till att ersätta befintliga översättningar. Det är ett tankeexperiment och ett pedagogiskt hjälpmedel – en studieutgåva för den som vill se de teologiska lagren i bibeltexten samtidigt. Här föreslås en dubbelmarkering av Gudsnamnet ("Herren YHWH") och en hyperexplicit återgivning av Jesus som "Yahweh frälser" för att synliggöra samband som annars förblir dolda under århundradens översättningspraxis. För den som önskar en traditionell läsbibel finns gott om alternativ – detta är ett komplement, inte en ersättning.

Inledning

Den bibliska texttraditionen består inte av ett enda språkplan, utan av flera historiska och teologiska lager som har staplats ovanpå varandra. Den hebreiska grundtexten i Gamla testamentet använder Guds egennamn i formen YHWH (יהוה), ett namn som är en central del av uppenbarelsens identitetsspråk. Detta namn är kopplat till Gud som den som "är", den självexisterande och närvarande verkligheten, och står i nära relation till uttrycket i 2 Mosebok 3:14.

När denna hebreiska text översätts till grekiska i den så kallade Septuaginta sker en avgörande förändring: Gudsnamnet återges i regel inte som ett egennamn utan ersätts av termen Kyrios (Κύριος), "Herren". Detta innebär att ett semitiskt egennamn blir till en grekisk titel, och därmed förändras textens synliga struktur utan att nödvändigtvis förändra dess teologiska innehåll.

Detta skapar ett grundproblem som inte är rent språkligt, utan hermeneutiskt: det ursprungliga namnet blir mindre synligt i textens yta, medan dess teologiska funktion lever vidare i en ersättningsform.

Septuaginta som tolkning och ersättningssystem

Septuaginta utgör inte en neutral överföring av hebreisk text till grekiska, utan en konsekvent översättnings- och lästradition där YHWH i regel ersätts av Kyrios (Κύριος). Några få handskrifter avviker dock och har ΙΑΩ - ett ljudmässigt försök att återge gudsnamnet - eller paleohebreiska tecken för YHWH, särskilt i äldre kopior.¹ Huvudtraditionen är dock entydigt Kyrios och innebär att Guds egennamn på det stora hela inte förekommer i den grekiska huvudtexten som grafisk form utan har blivit integrerat i en ny språklig struktur.

Denna process är inte slumpmässig, utan reflekterar en etablerad judisk läsprakt där Gudsnamnet inte uttalas, utan ersätts med Adonai i läsning. Den grekiska översättningen formaliserar denna praxis i textform.

Resultatet blir att ett första lager (YHWH) inte längre är synligt i texten, utan är ersatt av ett andra lager (Kyrios), som samtidigt bär det första lagrets teologiska funktion.

Det viktiga här är att detta inte är en "neutral översättning", utan en teologiskt och liturgiskt formad transformation av textens synliga struktur.

För att förstå den föreslagna modellen senare i dokumentet är det viktigt att jämföra de olika traditionernas ingrepp i texten. Septuaginta gjorde ett större ingrepp än den modell som här föreslås. Judarna behöll namnet skriftligt trots att de inte uttalade det. Septuaginta dolde namnet även i skrift – en dubbel doldhet. Den föreslagna modellen återställer den visuella integritet som den hebreiska traditionen hade, samtidigt som den behåller den grekiska och kristna lästraditionen (Herren/Kyrios) som ett pedagogiskt lager ovanpå.

Nya testamentet och den etablerade grekiska bibeltraditionen

Nya testamentets texter är skrivna i denna grekiska språkvärld och använder därför Kyrios både som referens till Gud i Gamla testamentets citat och som titel för Jesus. Även fast NT ibland citerar direkt från hebreiska eller gör egna översättningar², är Septuaginta den helt dominerande källan.

När Nya testamentet citerar Gamla testamentet sker detta i regel via Septuaginta, vilket innebär att den form som citeras redan är den översatta formen där YHWH har blivit Kyrios.

Detta skapar en intern textkedja där:

- hebreiska YHWH → grekiska Kyrios i GT
- Kyrios används sedan vidare i NT:s teologi
- samma term appliceras även på Jesus i kristologisk bekännelse

På detta sätt uppstår en språklig och teologisk kontinuitet där Kyrios fungerar som en gemensam bärare av både Gudsnamnets och Kristus-identitetens funktion, och där varje kristologisk användning av Kyrios därmed förstås som en implicit referens till YHWH enligt denna studies läsregel.

Implicit teologi i modern läsning

I moderna bibelöversättningar bibehålls i regel den grekiska termen Kyrios som motsvarighet till hebreiskans YHWH i Gamla testamentets tradition, samtidigt som samma term i Nya testamentet används både i generella och kristologiska funktioner. Detta skapar en texttradition där kopplingen mellan YHWH och Jesus i hög grad är implicit snarare än explicit i textens yta.

En central metodisk utgångspunkt i denna studie är att varken termen Kyrios i Nya testamentet eller uttrycket ego eimi (ἐγώ εἰμι) - Jag är - i Johannesevangeliet kan förstås som automatiska eller konsekventa semantiska ekvivalenter till Gudsnamnet YHWH i en rent lexikal mening, utan förstås inom denna studie som konsekventa teologiska referenspunkter till YHWH i sina respektive kontexter. Istället tolkas båda uttrycken kontextuellt inom en kanonisk ram:

- Kyrios kan fungera:
 - o som en generell titel för mänsklig auktoritet
 - o som Septuagintas återgivning av YHWH i GT-citat
 - o som kristologisk bekräftelse av Jesus*Samtliga GT-citat och kristologiska användningar förstås i denna text som YHWH-referentiella.*
- ego eimi kan fungera:
 - o som ett vanligt grekiskt idiom ("jag är / det är jag")
 - o som en teologiskt laddad formulering med intertextuell koppling till 2 Mos 3:14 och Jesaja-traditionen*I denna text förstås Jesu ego eimi alltid som en implicit YHWH-allusion.*

"Ego eimi" som direkt koppling till Gudsnamnet

I Johannesevangeliet förstärks denna koppling genom Jesu användning av "ego eimi", ett uttryck som i sin grekiska form inte bara betyder "jag är", utan i sin judisk-hellenistiska kontext bär tydliga associationer till 2 Mosebok 3:14 och den gudomliga självuppenbarelse. Den absoluta användningen av ego eimi (utan predikativ) är särskilt signifikant:

- "Innan Abraham blev, är jag" (Joh. 8:58) – förstås i denna studie som implicit YHWH-identifikation
- "När ni har upphöjt Människosonen, då ska ni inse att jag är [den]" (Joh. 8:28) – implicit YHWH-referens
- "Jag är [den]" (Joh. 18:5–6) – där soldaterna faller till marken – implicit manifestation av YHWH-namnets kraft

I Septuaginta återges Guds egna utsagor i Jesaja 40–55 med samma absoluta ego eimi: "Jag är [han], jag är den förste och jag är den siste" (Jes 41:4; 43:10; 46:4; 48:12). Detta gör att tre nivåer samverkar:

- YHWH som gudsnamn i GT
- Kyrios som översatt och traditionellt namn i grekisk bibel
- Jesus som den som säger "ego eimi" och därmed aktiverar samma teologiska språkfält, förstått som YHWH-referentiellt

Jesusnamnet som teoforisk och teologisk bro

Namnet Jesus (grekiska Iēsous, hebreiska Yeshua) är etymologiskt kopplat till idén om frälsning och bär i sin semitiska bakgrund en teoforisk struktur som kan förstås som "YHWH frälser".

Detta innebär att även Jesu namn i sig bär en explicit koppling till Gudsnamnet, vilket skapar en språklig bro mellan GT:s gudsuppenbarelse och NT:s kristologi. Exempel på teofora namn i GT (samma struktur) i löpande text:³

- Jesaja (hebreiska Yesha'yahu) betyder "YHWH frälser" – samma teologiska innebörd som Jesus på hebreiska
- Josua (hebreiska Yehoshua) betyder "YHWH frälser" – samma namn som Jesus på hebreiska
- Elia (hebreiska Eliyahu) betyder "YHWH är min Gud"
- Hiskia (hebreiska Chizkiyahu) betyder "YHWH stärker"
- Obadja (hebreiska Ovadyah) betyder "YHWHs tjänare"
- Sakarja (hebreiska Zekharyah) betyder "YHWH har kommit ihåg"
- Malaki (hebreiska Mal'akhi) betyder "min budbärare" (underförstått YHWHs budbärare)

I en pedagogiskt explicit bibeltext skulle dessa namn kunna skrivas i sin betydelse varje gång de förekommer, t.ex. "Jesaja (YHWH frälser) såg Herren YHWH" eller "Och YHWH frälser gick upp på berget för att be" (Matt 14:23).

Förslaget om dubbelmarkering: "Herren YHWH" som översättningsprincip

Den modell som här föreslås utgår från att dessa lager inte behöver vara dolda för att texten ska vara läsbar, utan att de kan samexistera i en explicit form.⁵ En sådan modell skulle i praktiken innebära att:

- Kyrios/Herren behålls som den traditionella läsformen
- YHWH återinförs som synligt egennamn i texten
 - båda uttrycken kombineras i en dubbelmarkering

Exempelvis:

- "Herren YHWH"
- "YHWH (Herren)"
- "Herren, YHWH"

Syftet med detta är inte att ersätta traditionen, utan att göra dess underliggande struktur synlig i själva texten. Man kan tänka på detta som en "teologisk kursiv text" – en pedagogisk markör som signalerar "lägg märke till detta, här finns ett extra lager".

Den bakomliggande teologiska intuitionen i denna modell är att vördnad inte nödvändigtvis innebär att Gudsnamnet döljs eller ersätts, utan att det snarare kan innebära att det tydliggörs och lyfts fram. Modellen är inte mer tolkande än den redan etablerade traditionen – den är bara mer explicit om sina egna rötter.

Som ovan nämnts behöll judarna YHWH i skrift men läste Adonai. Septuaginta dolde namnet även i skrift (Kyrios). Denna modell återinför YHWH i skrift utan att förminska traditionen som tillför ett viktigt perspektiv i form av titeln Herren/Kyrios i kombination med Gudsnamnet. Resultatet blir "Herren YHWH" – en konstruktion som faktiskt redan finns i Hebreiska Bibeln (t.ex. Hesekiel 2:4, 3:11, 11:7: אֲדֹנָי יְהוָה, Adonai YHWH).⁴

Konkreta exempel på hyperexplicit textåtergivning

För att illustrera hur detta skulle se ut i en faktisk bibeltext följer här flera nyckelställen omskrivna enligt modellen:

Johannes 18:5–6 (traditionell översättning): *"Jesus sade till dem: 'Det är jag.' Då drog de sig tillbaka och föll till marken."*

Hyperexplicit version: *"Yahweh frälser sade till dem: 'Jag är Yahweh.' Då drog de sig tillbaka och föll till marken."*

(förstås som ego eimi-YHWH-resonans snarare än lexikal ekvation.)

Johannes 8:58 (traditionell): *"Jesus sade: 'Innan Abraham blev, är jag.'"*

Hyperexplicit version: *"Yahweh frälser sade: 'Innan Abraham blev, är jag – Yahweh.'"*

(förstås som implicit YHWH-identifikation i den historiska Jesusutsagan.)

Jesaja 6:1 (traditionell): *"Jag såg Herren sitta på en hög och upphöjd tron."*

Hyperexplicit version: *"Jag såg Herren YHWH sitta på en hög och upphöjd tron."*

Filipperbrevet 2:9–11 (traditionell): *"Därför har Gud upphöjt honom och gett honom namnet över alla namn, för att i Jesu namn alla knän ska böjas."*

Hyperexplicit version: *"Därför har Gud upphöjt Yahweh frälser och gett honom namnet över alla namn – namnet Herren YHWH – för att i Yahweh frälser namn alla knän ska böjas."*

Psaltaren 110:1 (traditionell): *"Herren sade till min herre: Sätt dig på min högra sida."*

Hyperexplicit version: *"YHWH sade till min herre (Mashiach): Sätt dig på min högra sida."*

Detta är ett centralt verspar som Nya testamentet citerar upprepade gånger (Matt. 22:44, Apg. 2:34–35, Heb. 1:13). Den hyperexplicita versionen gör tydligt att det är YHWH själv som talar till den messianska härskaren – och i NT appliceras denna text på Jesus.

Jesaja 45:23 (traditionell): "För mig ska varje knä böjas, varje tunga svära trohet."

Hyperexplicit version: "För mig, YHWH, ska varje knä böjas, varje tunga svära trohet."

Paulus citerar detta i Romarbrevet 14:11 och Filipperbrevet 2:10-11 och applicerar det direkt på Jesus. I den hyperexplicita versionen blir sambandet omedelbart synligt: det som i GT sägs om YHWH sägs i NT om Yahweh frälser.

Markus 1:2-3 (traditionell): "Se, jag sänder min budbärare framför dig, och han ska bereda din väg. En röst ropar i öknen: Bered Herrens väg, gör stigarna raka för honom."

Hyperexplicit version: "Se, jag sänder min budbärare framför dig (Yahweh frälser), och han ska bereda din väg. En röst ropar i öknen: Bered Herren YHWHs väg, gör stigarna raka för honom."

Här blandas citat från Malaki (där "Herren" är YHWH) och Jesaja (där "Herren" är YHWH). Evangelisten identifierar Jesus som den för vilken vägen bereds – alltså som YHWH själv.

Uppenbarelseboken 1:8 (traditionell): "Jag är A och O, början och slutet, säger Herren Gud, han som är och som var och som kommer, den Allsmäktige."

Hyperexplicit version: "Jag är A och O, början och slutet, säger Herren YHWH, han som är och som var och som kommer, den Allsmäktige."

I Uppenbarelseboken 1:17-18 appliceras samma titel på Jesus: "Var inte rädd. Jag är den förste och den siste och den levande." Den hyperexplicita läsningen gör att identifikationen mellan Jesus och YHWH blir omedelbart synlig.

Teologisk motivering: vördnad genom synlighet

Den bakomliggande teologiska intuitionen i denna modell är att vördnad inte nödvändigtvis innebär att Gudsnamnet döljs eller ersätts, utan att det snarare kan innebära att det tydliggörs och lyfts fram.

I en modern kontext där förkunskap inte längre kan tas för given, blir det teologiskt relevant att inte enbart förlita sig på implicit traditionell förståelse, utan att göra de bärande begreppen explicita i texten. Detta leder till idén om en "dubbel vördnad":

- vördnad för traditionens läsform (Kyrios/Herren)
- vördnad för det ursprungliga gudsnamnet (YHWH)

I denna modell förstärker de två nivåerna inte varandra genom dolda lager, utan genom ömsesidig synlighet.

Kristologisk konsekvens

En central konsekvens av denna modell är att kopplingen mellan Jesus och YHWH blir mer direkt synlig i textens yta.

När Jesus i Johannesevangeliet säger "ego eimi" kan detta i en sådan läsning inte enbart förstås som ett generellt "jag är", utan som en medveten språklig och teologisk resonans med Guds självuppenbarelse i 2 Mosebok 3:14.

I denna ram blir inte bara Gudsnamnet synligt i GT, utan även dess teologiska ekon i NT:s kristologi blir mer explicit läsbara. Särskilt tydligt blir detta i gripscenen (Joh. 18) där soldaternas reaktion – att falla till marken – får sin fulla förklaring först när man förstår att Jesus uttalar Gudsnamnet som en självidentifikation.

Sammanfattning

Den hebreiska grundtexten använder Guds egennamn YHWH. Septuaginta ersätter det med Kyrios ("Herren"), en tradition som Nya testamentet ärver och som lever vidare i moderna översättningar. Konsekvensen blir att det ursprungliga namnet blir osynligt – och därmed även kopplingen mellan YHWH, Jesu namn ("YHWH frälser") och hans "jag är"-ord i Johannesevangeliet.

Detta dokument föreslår en dubbelmarkering – "Herren YHWH" – som gör lagren synliga utan att ersätta traditionen, och som läses genom en konsekvent identifikationsregel där Kyrios och ego eimi alltid bär YHWH-referentiell betydelse i kristologiska och GT-kontinuerliga sammanhang.

Fotnoter

¹ ΙΑΩ (grekiska: jota-alfa-omega) är en grekisk transkription av tetragrammet יהוה. Paleohebreiska tecken (𐤅𐤄𐤅𐤄) är de äldre hebreiska bokstäverna, som användes före den kvadratiske hebreiska skriften. Båda förekommer i några få Septuaginta-handskrifter, särskilt tidiga judiska kopior, som ett sätt att bevara namnets ljud eller utseende istället för att översätta det med Kyrios.

² Exempel på ställen där Nya testamentet troligen citerar direkt från hebreiska (eller gör en självständig översättning) är Matt 2:6 (Mika 5:1), Joh 19:37 (Sak 12:10) och vissa delar av Hebreerbrevet. Septuaginta är dock den helt dominerande källan, särskilt för längre citat och i evangeliernas återgivning av Jesaja och Psaltaren.

³ Ett teoforiskt namn är ett personnamn som innehåller ett gudsnamn. I Hebreiska Bibeln är de allra flesta teofora namn bildade med en förkortad form av YHWH: antingen prefixet *Yehō-* eller **Yō-** (t.ex. Jehosjua → Josua, Jochanan → Johannes) eller suffixet *-jahu* eller *-jah* (t.ex. Jesajahu → Jesaja, Elijahu → Elia). Jesus hebreiska namn Yeshua är en senare form av Yehoshua, alltså "YHWH frälser".

⁴ Kombinationen "Herren YHWH" (יהוה יְהוָה) förekommer över 200 gånger i Hesekiel, särskilt i frasen "Så säger Herren YHWH". Det är alltså inte en konstruktion som denna modell uppfinner, utan en biblisk förekomst som återanvänds pedagogiskt.

⁵ Modellen påminner om hur vissa moderna bibelöversättningar (t.ex. Jerusalem Bible, New Jerusalem Bible, och vissa utgåvor av Svenska Folkbibeln i marginalen) hanterar Gudsnamnet. Skillnaden är att dessa i regel placerar YHWH i en fotnot eller marginal, medan denna modell integrerar det i löpande text som en dubbelmarkering. Syftet är att göra lagret synligt utan att läsaren behöver lämna textflödet.

Ordlista

YHWH (יהוה) – Guds egennamn i Hebreiska Bibeln, ofta kallat tetragrammet ("de fyra bokstäverna"). Uppfattas traditionellt som en form av verbet "att vara" (*hayah*) och kopplas till 2 Mosebok 3:14: "Jag är den jag är". I judisk läsprakt ersätts det med Adonai ("Herren").

Kyrios (Κύριος) – Grekiska för "herre" eller "herren". Septuaginta använder Kyrios som regelbunden ersättning för YHWH. Nya testamentet ärver denna praxis och använder Kyrios både om Gud och om Jesus.

Septuaginta (LXX) – Den grekiska översättningen av Hebreiska Bibeln, tillkommen under 200–100-talet f.Kr. i Alexandria. Var den dominerande bibeltexten för grekisktalande judar och för de första kristna.

Teoforiskt namn – Personnamn som innehåller ett gudsnamn. Exempel: Jesaja ("YHWH frälser"), Josua ("YHWH frälser"), Elia ("YHWH är min Gud").

Ego eimi (ἐγώ εἰμι) – Grekiska för "jag är". I Johannesevangeliet används uttrycket absolut (utan predikativ) på sätt som påminner om Guds självpresentation i Septuagintas Jesaja (41:4, 43:10) och 2 Mosebok 3:14.

Dubbelmarkering – Den i detta dokument föreslagna principen att skriva både den traditionella titeln ("Herren") och det ursprungliga egennamnet (YHWH) samtidigt, t.ex. "Herren YHWH". Syftet är att göra textens teologiska lager synliga utan att ersätta någon av traditionerna.

Hyperexplicit text – En pedagogisk återgivning av bibeltexten där underliggande teologiska samband (t.ex. att Jesus heter "YHWH frälser" på hebreiska) skrivs ut explicit i löpande text, snarare än att lämnas implicita.

Adonai (אֲדֹנָי) – Hebreiska för "min Herre". Den judiska lästraditionens ersättning för tetragrammet YHWH när man läser texten högt. Septuagintas Kyrios är en grekisk motsvarighet till denna praxis.